BARTOSZ MICKIEWICZ

Szczecin

**Analiza zmiany poziomu produkcji towarowej w rolnictwie
w ujęciu regionalnym pomiędzy 2002 a 2010 r.**

Wprowadzenie

W rolnictwie bardzo ważną rolę odgrywa kategoria cen produktów rolnych, która obrazuje wartość towaru, za którą można nabyć jednostkę innego towaru. Podstawą wszelkiego rodzaju cen jest wartość produktów, obrazująca koszty produkcji oraz spodziewany zysk. Pod wpływem zjawiska podaży i popytu ceny danego towaru różnią się nie tylko w skali roku, ale także w mniejszych przedziałach czasowych. W krótkich okresach czasu ceny artykułów rolnych ulegają znacznie częstszymi silniejszym wahaniom niż przemysłowych środków produkcji. Do ważniejszych przyczyn tego zjawiska można zaliczyć zmiany w strukturze produkcji, postęp technologiczny, pojawienie się nowych produktów o innych parametrach, które zastępują środki wypierane z użytku.

Cena ma dla rolnika przede wszystkim funkcję informacyjną, pozwala bowiem na ukierunkowanie produkcji i podjęcia decyzji co do dalszych losów produkcyjnych. Funkcja ta jest formą wyrażania i przekazywania producentom informacji dotyczących preferencji ustalonych przez konsumentów. Kształtuje więc decyzje producentów rolnych o poziomie i strukturze produkcji oraz pożądate relacje z otoczeniem zewnętrznym. Z kolei funkcja stymulacyjna ceny jest sposobem oddziaływania na rolnika zmierzająca do skłonienia go do zwiększe-

nia rozmiaru produkcji. Zjawisko stymulacji polega na tym, że w miarę wzrostu poziomu cen, występuje zjawisko większej opłacalności produkcji rolniczej.

Z punktu widzenia opłacalności produkcji rolniczej ważne są „nożyce” cen rolnych, które informują o odchyleniu proporcji między cenami artykułów rolnych a cenami artykułów przemysłowych. W przypadku występowania zjawiska „nożyc” cen rolnych oznacza to brak ekwiwalentności wymiany między przemysłem a rolnictwem. W związku z trudnościami ścisłego określenia warunków ekwiwalentności wymiany, przyjmuje się zwykle za punkt odniesienia pewien okres czasu i obowiązujący w nim układ cen, w stosunku do których mierzy się zmiany wskaźników cen otrzymywanych przez rolników i płaconych przez nich za nabywane środki produkcji.

Cena jest instrumentem rachunku ekonomicznego, wyrażającego społecznie akceptowane nakłady pracy wydatkowane na wytworzenie danego produktu. Stanowi jeden z ważniejszych instrumentów oddziaływania na producenta rolnego¹.

1. Materiał i zakres badań

W okresie poprzedzającym nasze wstąpienie do Unii Europejskiej, przeprowadzono spis rolny (2002), który miał duże znaczenie poznawcze, ponieważ pozwolił na śledzenie zmian relacji między różnymi zjawiskami występującymi w sferze agrobiznesu. Porównanie okresu wyjściowego w stosunku do kolejnego spisu rolnego z 2010 r, pozwoliło na określenie tendencji wpływających na kształtowanie cen produktów rolnych oraz ogólnie biorąc dochodów i opłacalności produkcji rolniczej. W omawianym okresie pojawiły się nowe czynniki stymulujące wzrost produkcji rolniczej, poprzez dostęp do opłat bezpośrednich, otwarcia rynku europejskiego oraz wzrost możliwości eksportowych.

Przy opracowaniu analizy korzystano głównie z materiałów GUS, w którym określono, że wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych obliczano przy przyjęciu systemu wag z roku poprzedzającego rok badany. Z kolei system wag opracowano na podstawie struktury wydatków, bez spożycia naturalnego, gospodarstw domowych na zakup towarów i usług konsumpcyjnych. Z kolei skup produktów rolnych dotyczył ilości i wartości produktów rolnych skupio-

¹ J. Seremak-Bulga, *Zmiany cen i marż cenowych na poszczególnych poziomach podstawowych rynkach rolnych*, IERiGŻ, Pułtusk 2009.

nych przez podmioty gospodarcze bezpośrednio od producentów. Przy przeliczaniu skupu produktów rolnych na jednostki zbożowe uwzględniono wyliczenia na podstawie przeciętnej wartości skupu obliczonej w oparciu o odpowiednie współczynniki tych jednostek.

2. Charakterystyka rolników jako przedsiębiorców

Na obszarach wiejskich występuje największa grupa zawodowa, którymi są rolnicy traktowani jako przedsiębiorcy. Za przyjęciem tezy, że rolnika należy traktować jako przedsiębiorcę należy uznać fakt, że prowadzi działalność gospodarczą, jest do tego profesjonalnie przygotowany (wymagane kwalifikacje), praca w rolnictwie ma charakter zarobkowy, przy czym tę działalność prowadzi w sposób ciągły i systemowo zorganizowany. Jest to największa, a przy tym jednolita grupa zawodowa, nie mająca swego odpowiednika w kraju, której działalność jest skoncentrowana, ogólnie biorąc na produkcji żywności. Część produkcji rolniczej przybiera postać towaru lub jest konsumowana w ramach gospodarstwa domowego. Wewnętrznie natomiast rolnicy jako przedsiębiorcy stanowią zbiorowość znacznie zróżnicowaną pod względem obszaru, zasobów siły roboczej, potencjału produkcyjnego, stopnia powiązania z rynkiem, kontaktu ze światem zewnętrznym, itp. Rolnik występuje w roli pracodawcy, przy tym jest równocześnie pracobiorcą dla siebie i swojej rodziny².

W kontekście obszarów wiejskich definiowanych jako tereny leżące poza obrębem miast, przedsiębiorstwa rolne zajmują ponad 60% tych obszarów. Specyfiką działalności rolniczej jest prowadzenie jej na ogół na przestrzeniach otwartych, pozostającą pod wpływem warunków przyrodniczych.

Tak więc w ostatnich latach nastąpiła ewolucja statusu zawodowego, polegająca na przejściu z pozycji rolnika na pozycję przedsiębiorcy, który dokonał się w dobie gospodarki rynkowej. Co prawda działalność rolnicza nie podlega pod prawo o działalności gospodarczej, ale pojęcie rolnika znalazło odzwierciedlenie w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego z 2003 r. Ponadto rolnik chcący korzystać z dopłat bezpośrednich, musiał uzyskać wpis do ewidencji producentów i uzyskać numer identyfikacyjny. Rolnik-przedsiębiorca może płacić podatek VAT.

² R. Budzinowski, *Status prawny rolnika jako przedsiębiorcy*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2002, z. 3.

Do pozytywnych zjawisk, jakie odnotowano w okresie między spisami rolnymi należy zaliczyć spadek liczby gospodarstw rolnych, co należy interpretować jako proces umacniania rolników w roli przedsiębiorców, poprzez zwiększenie powierzchni użytków przypadających na jednego rolnika, wzrost potencjału produkcyjnego w oparciu o fundusze europejskie oraz stopniowe odmładzanie głównych użytkowników (renty strukturalne) i skierowanie produkcji na tory gospodarki rynkowej.

Tabela 1

Zmiana liczby gospodarstw rolnych powyżej 1 ha między 2002 a 2010 r.

Województwo	2002	2010	Różnica 2010/2002 w liczbach	Różnica 2010/2002 w %	Rolnicy korzystający z dopłat bezpośrednich	Procent w stosunku do 2010 r.
Dolnośląskie	83 343	63 462	-19 881	76,1	56 377	88,8
Kujawsko-pomorskie	79 520	67 914	-11 606	85,4	65 227	96,1
Lubelskie	223 342	189 674	-33 668	84,9	176 516	93,1
Lubuskie	32 020	23 516	-8504	73,4	19 905	84,6
Łódzkie	165 012	134 448	-30 564	81,5	122 280	90,9
Małopolskie	216 891	162 275	-54 616	74,8	121 082	74,6
Mazowieckie	291 783	237 658	-54 125	81,5	206 368	86,8
Opolskie	41 906	28 479	-13 427	67,9	27 597	96,9
Podkarpackie	198 620	145 172	-53 448	73,1	116 568	80,3
Podlaskie	99 837	86 013	-13 824	86,1	80 888	94,1
Pomorskie	53 904	42 840	-11 064	79,5	38 397	89,6
Śląskie	110 944	77 627	-33 317	70	47 346	60,9
Świętokrzyskie	125 750	103 130	-22 620	82	84 957	82,4
Warmińsko-mazurskie	52 072	44 403	-7669	85,3	41 117	92,6
Wielkopolskie	139 615	123 893	-15 722	88,7	120 957	97,3
Zachodniopomorskie	41 582	31 901	-9681	76,7	28 544	89,5
Razem	1 956 141	1 562 405	-393 736	79,9	1 354 126	86,7

Źródło: Powszechny Spis Rolny z 2002 i 2010 r.

Według danych z 2010 r. liczba gospodarstw rolnych spadła o 393,7 tys. w stosunku do 2002 r. (o 20,1%), przy czym największy spadek nastąpił w woj. opolskim (32,1%), śląskim (30,0%) oraz lubuskim (26,2%). Nie wszyscy rolnicy chcieli przekształcić się w przedsiębiorców o czym świadczy liczba gospodarstw rolnych sięgających po dopłaty bezpośrednie.

Tabela 2

Przeciętna powierzchnia gospodarstw rolnych według grup obszarowych (w ha)

Grupy obszarowe użytków rolnych	2002	2010	Różnica 2010/2002 w ha	Różnica 2010/2002 w procentach
1–2 ha	1,73	1,89	+0,16	109,2
2–3	2,96	3,08	+0,12	104,1
3–4	4,11	4,25	+0,14	102,9
4–5	5,24	5,39	+0,15	102,9
5–7	6,93	7,00	+0,07	101,0
7–10	9,53	9,63	+0,10	101,0
10–15	13,74	13,72	–0,02	99,8
15–20	19,26	19,84	+0,58	103,0
20–30	26,66	26,55	–0,11	99,6
30–50	40,73	40,67	–0,06	99,8
50 i więcej ha	243,46	123,30	–120,16	50,6
Kraj	9,6	9,78	+0,18	101,9

Źródło: Powszechny Spis Rolny z 2002 i 2010 r.

Zmiany struktury agrarnej między spisami rolnymi nie przyczyniły się do znacznego powiększenia gospodarstw dysponujących małymi powierzchniami użytków rolnych. Co prawda każda grupa wielkościowa, spośród gospodarstw małych, zmieniła swój obszar, ale zmiany były minimalne, niewpływające w sposób istotny na wywołanie produkcji towarowej.

Przedsiębiorstwa rolne w Polsce charakteryzują się dużym rozdrobieniem agrarnym, co nie pozwalało na podjęcie działalności rolniczej z myślą o produkcji towarowej. Gospodarstwa małe liczące sobie od 1–5 ha stanowiły 55,1% ogółu jednostek produkcyjnych występujących w 2010 r., a dodatkowo gospodarstwa od 5–10 ha obejmowały 22,5% ogółu liczby gospodarstw rolnych. Natomiast gospodarstwa wysokotowarowe o liczbie zaledwie 27,1 tys. (1,7%) nie dominowały na obszarach wiejskich, nie wyznaczały więc trendów produkcji rolniczej pod względem towarowości.

3. Gospodarstwa rolne według celu produkcji rolniczej

Według klasyfikacji stosowanej przez GUS, podstawowe grupowanie gospodarstw rolnych dokonuje się w oparciu o cel produkcji, który definiowany jest poprzez kryterium towarowej produkcji rolniczej. Z kolei towarowa produkcja rolnicza traktowana jest jako wartość produkcji rolniczej sprzedanej na

rynek. W ujęciu statystycznym wyodrębniono trzy grupy gospodarstw, a mianowicie a) produkujące wyłącznie na własne potrzeby, w których nie występuje zjawisko wartości produkcji rolniczej; b) produkujące głównie na własne potrzeby, tj. wykazujące wartość towarowej produkcji rolniczej poniżej 3 tys. zł oraz c) produkujące głównie na rynek, tj. o wartości sprzedaży 3 tys. zł i więcej.

Według danych spisu rolnego z 2002 r. zanotowano 2933,2 tys. gospodarstw rolnych, w tym 1956,1 (66,7%) jednostek o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych. Spośród ogółu gospodarstw rolnych 2177,6 tys. jednostek realizowało produkcję rolniczą, 443,2 tys. (20,4%) produkowało wyłącznie na własne potrzeby, 790,8 tys. (36,3%) produkowało głównie na własne potrzeby oraz 943,6 tys. (43,3%) produkowało głównie na rynek. Gospodarstwa produkujące głównie na rynek były gospodarstwami największym obszaro-wo, ich średnia powierzchnia wynosiła 13,3 ha użytków rolnych. Cechą charakterystyczną było, że odsetek analizowanych gospodarstw wzrastał wraz ze wzrostem powierzchni użytków rolnych, do ponad 90% począwszy od grupy 10–15 ha. Inaczej ta kwestia wyglądała w przypadku gospodarstw małych obszarowo. Wśród gospodarstw najmniejszych o powierzchni do 3 ha, odsetek jednostek produkujących głównie na własne potrzeby przekraczał 50%. Odsetek ten malał wraz ze wzrostem powierzchni użytków rolnych, osiągając wielkość poniżej 2% począwszy od grupy obszarowej 20–30 ha³.

Interpretując te dane można powiedzieć, że dominujący kierunek produkcji rolniczej związany był z własnymi potrzebami rodziny, zaś dysponowanie małymi gospodarstwami rolnymi nie pozwalało na realizację produkcji towarowej, co stało w sprzeczności z podstawowymi funkcjami gospodarstw rolnych.

Według kolejnego Powszechnego Spisu Rolnego z 2010 r. zanotowano w Polsce ogółem 2277,6 tys. gospodarstw rolnych, w tym 1562,6 tys. (68,6%) powyżej 1 ha użytków rolnych. W okresie międzyspisowym wystąpiła tendencja zmniejszania się liczby gospodarstw rolnych, przy jednoczesnym wzroście ich średniej powierzchni ogólnej. Średnia powierzchnia ogólna gospodarstwa rolnego prowadzącego działalność rolniczą wzrosła z 7,84 ha do 9,13 ha, a średnia powierzchnia użytków rolnych z 6,98 ha do 7,95 ha. Dalszą tendencją było zmniejszenie ogólnej liczby gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą, głównie na skutek zaniechania prowadzenia tej działalności przez jednostki najmniejsze. W tym samym okresie zwiększyła się liczba gospo-

³ Cele produkcji w gospodarstwach rolnych, GUS, Warszawa 2004.

darstw o powierzchni użytków rolnych 30 ha i więcej. Jednocześnie wzrósł udział w ogólnej liczbie gospodarstw tych podmiotów, które prowadzili działalność rolniczą. W przypadku 723,6 tys. gospodarstw indywidualnych, w tym 503,4 tys. gospodarstw indywidualnych o powierzchni powyżej 1 ha UR zużywało więcej niż 50% wartości wytworzonej końcowej produkcji rolniczej, a więc produkowało głównie na samozaopatrzenie. Odsetek omawianych gospodarstw malał wraz z rosnącą powierzchnią gospodarstwa: z 54,1% w grupie obszarowej 0–1 ha i 48,3% w grupie 1–2 ha do 0,2% wśród gospodarstw o powierzchni 30 ha UR i więcej. Wśród gospodarstw produkujących głównie na samozaopatrzenie 463,7 tys. gospodarstw indywidualnych, w tym w ponad 260 tys. gospodarstw indywidualnych o powierzchni użytków rolnych powyżej 1 ha (17,7% ogółu gospodarstw indywidualnych powyżej 1 ha UR prowadzących działalność rolniczą) produkowało wyłącznie na samozaopatrzenie gospodarstwa domowego użytkownika⁴.

Z analizy wynika, że tylko część spośród ogółu gospodarstw indywidualnych prowadzących działalność rolniczą utrzymywała się głównie z rolnictwa w takim rozumieniu, iż ponad połowa dochodu stanowiącego źródło utrzymania gospodarstwa domowego pochodzi z gospodarstwa rolnego. Wyniki PSR 2010 wykazały, że na obszarach wiejskich takich gospodarstw było 37,7% ogółu. Oznacza to, że dla 62,3% gospodarstw indywidualnych prowadzona działalność rolnicza miała charakter pomocniczy, zapewniający jedynie dodatkowe źródło utrzymania. Odsetek gospodarstw indywidualnych, dla których dochód z działalności rolniczej stanowił powyżej 50% ogólnego dochodu gospodarstwa domowego był zróżnicowany w zależności od celu produkcji. O ile wśród gospodarstw produkujących wyłącznie na samozaopatrzenie tylko co dziesiąte zadeklarowało jako główne źródło utrzymania dochód z rolnictwa, to wśród gospodarstw produkujących głównie na rynek było to co drugie gospodarstwo. W grupie gospodarstw produkujących wyłącznie na sprzedaż gospodarstwa z przeważającym dochodem z rolnictwa stanowiły 21,8%, a w grupie produkujących głównie na własne potrzeby – 37,2%.

W grupie jednostek produkujących głównie na sprzedaż, wyłącznie na sprzedaż produkowało 331,2 tys. gospodarstw, tj. 17,6% ogółu gospodarstw indywidualnych. Najwyższy odsetek omawianych gospodarstw odnotowano

⁴ *Charakterystyka gospodarstw rolnych*, GUS, Warszawa 2012.

w grupie obszarowej 100 ha i więcej UR – 37,7%, a najniższy w grupie 15–20 ha – 10,1%⁵.

4. Gospodarstwa rolne według poziomu produkcji towarowej

Kategoria produkcji towarowej w rolnictwie odgrywa dużą rolę przy ocenie zmian poziomu tej produkcji w określonym czasie. Poziom towarowej produkcji rolniczej jest wskaźnikiem charakteryzującym sytuację ekonomiczną gospodarstw rolnych. Poziom ten można zobrazować w oparciu o różne wskaźniki, w tym przykładowo według cen bieżących netto, w przeliczeniu na 1 mieszkańca czy w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych. Według danych GUS globalna produkcja rolnicza wzrosła z 55,7 mld zł w 2002 r. do 84,5 mld zł w 2010 r. (51,7%), w tym odpowiednio produkcja roślinna z 29,4 mld zł do 44,9 mld zł (52,7%) oraz produkcja zwierzęca z 26,3 mld zł do 39,6 mld zł (50,6%). W omawianym okresie zanotowano jeszcze wyższy wzrost produkcji towarowej, co obrazuje poniższe zestawienie (ceny bieżące w mld zł):

	2002	2010	Procent
Ogółem produkcja towarowa	34,7	59,5	71,5
Produkcja roślinna	13,5	26,3	94,8
Produkcja zwierzęca	21,3	33,2	55,9

Biorąc pod uwagę występującą inflację wzrost ten należy ocenić w kontekście występujących zjawisk w sferze podaży i popytu, wskaźników cen produktów rolnych sprzedawanych w stosunku do cen towarów i usług zakupywanych przez gospodarstwa, możliwości eksportowych, itp. Z tej konfrontacji rolnicy nie zawsze wychodzili zadowoleni, ponieważ ceny środków produkcji zawsze wyprzedzały ceny produktów i surowców rolniczych. Dodatkowych informacji na temat poziomu wzrostu produkcji towarowej w rolnictwie otrzymamy, poprzez analizę wzrostu towarowej produkcji rolniczej w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych (ceny bieżące w zł):

	2002	2010	Procent
Ogółem produkcja towarowa	2056	3840	86,7

⁵ Ibidem.

	2002	2010	Procent
Produkcja roślinna	797	1696	112,8
Produkcja zwierzęca	1259	2144	70,3

Również w tym przypadku wzrost roślinnej produkcji towarowej wyprzedzał wzrost produkcji zwierzęcej. Wynikało to z przyjęcia zasad wspólnej polityce rolnej, która doprowadziła do zmian w strukturze zasiewów (głównie zboża), wprowadzenia reformy rynku cukru (spadek okopowych), kwotowania mleka, czy konieczności przestrzegania zasad wzajemnej zgodności (*cross compliance*).

Analiza wskazuje, że głębsze zmiany zaszły w strukturze towarowej produkcji rolniczej, jeśli na ten problem spojrzeć poprzez pryzmat województw. W latach 2002–2010 w skali kraju udział produkcji roślinnej w strukturze towarowej spadł z 46,7% do 37,7%, przy wzroście produkcji zwierzęcej z 53,3% do 62,3% (o 9,0 punktów procentowych). W produkcji roślinnej dominującą pozycję zajmują co prawda nadal zboża, lecz ich udział spadł o 13,4 punktów procentowych, zaś w produkcji zwierzęcej dotychczasowa przewaga produkcji żywca wieprzowego spadła o 3,5 punktów procentowych.

Tabela 3

Struktura towarowej produkcji rolniczej według produktów i województw

Województwo	Rok	Ogółem	Produkcja roślinna					Produkcja zwierzęca					
			w tym					Razem	w tym				
			Zboża	Przemysłowe	Ziemniaki	Warzywa	Owoce		Żywiec wołowy	Żywiec wieprzowy	Mleko krowie	Jaja kurze	
Dolnośląskie	2002	100,0	55,7	32,5	10,9	2,5	6,2	2,7	44,3	2,1	11,9	8,8	7,3
	2010	100,0	65,3	33,6	16,0	2,9	7,5	2,5	34,7	3,0	7,3	6,0	8,2
	2002	100,0	38,0	10,8	11,7	2,8	8,9	2,9	62,0	3,8	32,5	13,5	2,9
Kujawsko-pomorskie	2010	100,0	38,7	11,1	13,7	2,0	9,2	1,9	61,3	4,8	25,1	17,6	3,2
	2002	100,0	48,5	9,7	10,4	2,5	9,3	16,0	51,5	3,0	21,0	18,0	2,6
	2010	100,0	54,0	6,9	9,5	2,7	12,5	19,8	46,0	4,8	15,2	12,6	3,6
Lubuskie	2002	100,0	30,5	13,0	4,5	1,9	6,7	3,4	69,5	3,0	19,1	12,1	6,5
	2010	100,0	42,3	12,1	7,9	1,0	9,4	2,5	57,7	2,2	12,9	7,8	6,1
	2002	100,0	38,1	3,2	1,9	6,4	11,7	13,8	61,9	4,6	27,0	16,8	3,0
Łódzkie	2010	100,0	42,6	4,0	1,9	11,9	12,6	10,9	57,4	6,1	20,9	15,1	3,9
	2002	100,0	40,2	4,2	1,4	3,1	18,4	9,9	59,8	6,5	15,0	18,5	6,6
	2010	100,0	38,2	4,4	2,1	3,2	19,7	5,8	61,8	12,4	15,2	13,8	7,6
Mazowieckie	2002	100,0	44,6	7,5	2,1	4,7	9,3	19,6	55,4	3,8	16,4	18,7	4,2
	2010	100,0	41,9	7,3	2,0	6,4	10,7	11,4	58,1	6,3	11,4	18,9	5,6
	2002	100,0	47,5	29,4	12,9	0,8	2,6	1,1	52,5	3,2	21,5	14,9	5,7
Opolskie	2010	100,0	47,5	27,7	14,7	0,9	2,1	1,1	52,5	3,4	19,4	15,3	3,7
	2002	100,0	24,7	4,8	5,1	0,9	6,7	6,6	75,9	4,0	20,5	30,6	6,4
	2010	100,0	31,6	7,4	6,7	1,2	8,7	5,5	68,4	5,2	16,7	21,3	7,5
Podlaskie	2002	100,0	13,1	4,7	1,8	2,6	2,2	1,6	86,9	6,0	22,8	45,6	2,6
	2010	100,0	10,1	3,9	0,9	1,7	2,2	1,1	89,9	13,4	12,6	49,9	1,7
	2002	100,0	49,6	21,2	8,5	5,8	7,9	4,1	50,4	1,9	24,4	17,2	4,4
Pomorskie	2010	100,0	40,2	14,8	9,4	7,2	4,5	1,0	59,8	4,2	28,9	10,0	4,0
	2002	100,0	39,0	10,2	2,0	3,9	10,1	9,1	61,0	3,5	20,9	15,6	10,6
	2010	100,0	31,4	7,6	3,5	2,9	8,4	2,1	68,6	7,6	15,1	11,3	12,5

Województwo	Rok	Ogółem	Produkcja roślinna					Produkcja zwierzęca				
			Razem	Zboża	Przemysłowe	Ziemniaki	Warzywa	Owoce	Razem	w tym		
										Żywiec	Żywiec	Mleko
Świętokrzyskie	2002	100,0	51,9	5,3	4,3	3,8	16,9	20,2	48,1	3,5	14,6	18,1
	2010	100,0	45,6	5,3	3,8	2,7	18,3	13,4	54,4	7,3	13,4	18,7
Warmińsko-mazurskie	2002	100,0	28,5	18,3	4,4	1,4	2,1	1,5	71,5	4,1	19,8	27,1
	2010	100,0	23,1	12,1	5,1	1,3	1,9	1,1	76,9	4,2	16,2	28,8
Wielkopolskie	2002	100,0	24,0	6,0	5,4	1,8	4,6	1,9	76,0	5,8	38,7	14,1
	2010	100,0	25,3	6,5	4,9	1,2	5,3	1,0	74,7	6,2	26,4	12,6
Zachodniopomorskie	2002	100,0	46,7	23,5	8,3	5,4	4,1	3,9	53,3	2,2	21,6	9,9
Zachodniopomorskie	2010	100,0	50,2	23,9	15,8	4,2	2,9	2,1	49,8	2,3	15,1	6,5
Kraj	2002	100,0	46,7	23,5	8,3	5,4	4,1	3,9	53,3	2,2	21,6	9,9
	2010	100,0	37,7	10,1	6,5	3,7	8,2	5,8	62,3	6,0	18,1	17,0

Źródło: Roczniki Statystyczne Rolnictwa z wymienionych lat.

W ramach 16 województw występowały różne tendencje w proporcjach w ramach struktury towarowej produkcji rolniczej, polegające na tym, że przy ogólnym spadku produkcji roślinnej w skali kraju w tworzeniu towarów na rynek, wzrost zanotowano 6 województwach, w tym przykładowo w woj. dolnośląskim o 9,6 punktów procentowych, w woj. Lubelskim o 5,5 p.p., łódzkim o 4,5 p.p. oraz zachodniopomorskim o 3,5 p.p. Na znaczeniu zyskały uprawy związane z owocami i warzywami, wymagającymi większych nakładów siły roboczej. W produkcji zwierzęcej wzrosło znaczenie mleka krowiego (o 7,1 punktów procentowych), przy czym wzrost najwyższy odnotowano w woj. kujawsko-pomorskim (4,1 p.p.), podlaskim (4,3 p.p.) oraz zachodniopomorskim (3,4 p.p.).

5. Analiza plonów roślin uprawnych i obsady zwierząt gospodarskich w stosunku skupu produktów rolnych

Plony roślin uprawnych informują nas o potencjale wzrostu poziomu wydajności produkcji roślinnej. W okresie badanym zanotowano wzrost plonów wszystkich ziemiopłodów, przy czym jeśli to zjawisko badać między tymi latami, to wówczas występowały lata spadku, spowodowane złymi warunkami atmosferycznymi w postaci suszy, przymrozków, nadmiernych opadów, itp.

Tabela 4

Porównanie plonów głównych ziemiopłodów (w dt/ha)

Województwo	Zboża		Rzepak i rzepik		Ziemniaki		Buraki cukrowe	
	2002	2010	2002	2010	2002	2010	2002	2010
Dolnośląskie	43,6	46,5	21,8	20,7	216	207	413	539
Kujawsko-pomorskie	35,6	37,6	25,2	28,5	204	229	455	479
Lubelskie	29,9	31,5	22,5	22,1	189	266	433	479
Lubuskie	29,8	36,4	16,3	23,1	213	202	490	535
Łódzkie	27,2	31,3	22,3	23,7	176	210	365	421
Małopolskie	31,0	30,9	24,1	20,7	184	146	438	283
Mazowieckie	26,3	28,3	21,7	18,7	183	219	439	449
Opolskie	46,2	50,9	25,3	24,3	225	251	433	499
Podkarpackie	31,1	31,5	18,9	21,8	203	188	434	381
Podlaskie	24,2	29,1	19,4	23,9	185	203	372	472
Pomorskie	34,4	36,6	19,7	22,8	246	246	507	514
Śląskie	34,3	32,1	23,0	18,0	204	172	506	452
Świętokrzyskie	27,5	25,9	21,4	24,0	168	164	436	516

Województwo	Zboża		Rzepak i rzepik		Ziemniaki		Buraki cukrowe	
	2002	2010	2002	2010	2002	2010	2002	2010
Warmińsko-mazurskie	30,8	41,0	19,6	20,9	193	233	466	518
Wielkopolskie	35,4	38,2	21,2	24,4	198	231	471	490
Zachodniopomorskie	35,0	43,7	20,8	25,7	219	233	428	459
Kraj	32,4	35,6	21,7	23,6	193	211	443	483
2002 = 100%	100,0	109,9	100,0	108,7	100,0	109,3	100,0	109,1

Źródło: Roczniki Statystyczne Rolnictwa z 2004 i 2011 r.

Obsada zwierząt gospodarskich informuje nas z kolei o natężeniu występowania zwierząt w przeliczeniu na sztuki duże w poszczególnych województwach oraz o zmianach w obsadzie między spisami rolnymi. Obsada zwierząt gospodarskich wykazuje duże zróżnicowanie przestrzenne i regionalne. Największą obsadę bydła w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych wykazuje woj. podlaskie i tam również wystąpił najwyższy przyrost stada (+22,2 sztuk). Do województw charakteryzujących się dużą obsadą bydła na 100 ha UR można zaliczyć woj. mazowieckie (52,5 sztuk), wielkopolskie (47,2), kujawsko-pomorskie (42,9) oraz łódzkie (45,3).

Tabela 5

Zwierzęta gospodarskie w sztukach na 100 ha użytków rolnych

Województwo	Bydło		Zmiana 2010/2002 w sztukach	Trzoda chlewna		Zmiana 2010/2002 w sztukach
	2002	2010		2002	2010	
Dolnośląskie	13,6	11,4	-2,2	64,8	31,2	-33,6
Kujawsko-pomorskie	37,6	42,9	+5,3	228,0	164,8	-63,2
Lubelskie	27,9	27,5	-0,4	108,4	70,6	-37,8
Lubuskie	15,2	15,5	+0,3	77,9	36,6	-41,3
Łódzkie	39,3	45,3	+6,0	150,3	130,5	-19,8
Małopolskie	36,7	30,4	-6,3	104,1	54,2	-49,9
Mazowieckie	40,6	52,5	+11,9	123,7	71,4	-52,3
Opolskie	24,3	23,7	-0,6	148,9	116,3	-32,6
Podkarpackie	24,7	16,8	-7,9	67,8	43,3	-24,5
Podlaskie	59,9	82,1	+22,2	125,0	51,7	-73,3
Pomorskie	23,1	24,2	-1,1	146,9	104,7	-42,2
Śląskie	27,5	28,3	+0,8	102,0	77,1	-24,9
Świętokrzyskie	32,4	33,1	+0,7	101,7	69,6	-32,1
Warmińsko-mazurskie	34,7	41,3	+6,6	110,8	63,5	-47,3
Wielkopolskie	39,6	47,2	+7,6	310,2	269,3	-59,1
Zachodniopomorskie	12,1	11,0	-1,1	75,2	40,0	-35,2
Ogółem	32,7	37,2	+4,5	142,6	98,5	-44,1

Źródło: Powszechny Spis Rolny z 2002 i 2010 r.

Analizując obsadę trzody chlewnej należy stwierdzić, że wykazała ona we wszystkich województwach znaczny spadek, który był najwyższy w woj. podlaskim (–73,3%) przy jednoczesnym utrzymywaniu wysokiego poziomu chowu bydła oraz w regionach charakteryzujących się przedtem wysokim poziomem produkcji, jak przykładowo w woj. kujawsko-pomorskim (–63,2 sztuki) oraz w woj. wielkopolskim (–59,1).

O poziomie produkcji rolniczej stanowi jej wartość skupu wyrażona między innymi w cenach w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych. Skup bowiem odzwierciedla rzeczywisty potencjał gospodarstw rolnych, zdolny do wygenerowania produktów, które po zaspokojeniu własnych potrzeb znajduje miejsce na rynku. Analiza wartości skupu produktów rolnych w układzie poszczególnych województw, wskazuje na istnienie istotnych różnic między regionami. Do województw mających duży potencjał produkcyjny zarówno w 2002, jak i w 2010 r. należy zaliczyć woj. wielkopolskie (4346 zł na 1 ha), kujawsko-pomorskie (3258 zł/ 1 ha), opolskie (3042 zł/1 ha) oraz mazowieckie (3001 zł/1 ha), przy średniej krajowej wynoszącej w 2010 r. 2666 zł z 1 ha użytków rolnych. Do kolejnych cech analizowanych danych należy zaliczyć, że skup produktów rolnych wzrósł we wszystkich województwach, zarówno przy rozpatrywaniu tego problemu z punktu widzenia produkcji ogółem, w tym również produkcji roślinnej, jak i zwierzęcej, za wyjątkiem produktów roślinnych w woj. podlaskim.

Tabela 6

Wartość skupu produktów rolnych na 1 ha użytków rolnych (wg cen bieżących w zł)

Województwo	2002	2010	Procent	2002	2010	Procent	2002	2010	Procent
	Ogółem			Produkty roślinne			Produkty zwierzęce		
Dolnośląskie	1378	2190	58,9	929	1588	70,9	449	602	34,1
Kujawsko-pomorskie	1991	3258	63,6	756	1284	69,8	1235	1974	59,8
Lubelskie	1212	2129	75,7	554	1057	90,8	658	1072	62,9
Lubuskie	1175	2181	85,6	274	789	187,9	901	1392	54,5
Łódzkie	1582	2722	72,1	263	617	134,6	1319	2105	59,6
Małopolskie	799	1488	86,2	163	375	130,1	636	1113	57,0
Mazowieckie	1299	3001	131,1	288	799	177,4	1011	2203	117,9
Opolskie	1570	3042	93,7	823	1608	95,3	747	1434	91,9
Podkarpackie	656	976	48,8	192	326	69,8	464	650	40,0
Podlaskie	1540	2922	89,7	155	156	0,0	1385	2767	99,8
Pomorskie	926	2488	168,6	434	999	130,2	492	1489	202,6
Śląskie	939	2231	137,6	190	491	158,4	749	1740	32,3

Województwo	2002	2010	Procent	2002	2010	Procent	2002	2010	Procent
	Ogółem			Produkty roślinne			Produkty zwierzęce		
Świętokrzyskie	773	1564	102,3	281	464	65,1	492	1100	123,6
Warmińsko-mazurskie	1579	2685	70,0	409	649	58,7	1170	2037	74,1
Wielkopolskie	2298	4346	89,1	621	1271	104,7	1677	3074	83,3
Zachodniopomorskie	1136	2103	85,1	595	1088	82,8	541	1015	87,6
Kraj	1394	2666	91,2	445	889	99,8	949	1777	87,2

Źródło: Powszechny Spis Rolny z 2002 i 2010 r.

Nie występuje zjawisko zbieżności statystycznej między wzrostem plonów głównych ziemioplodów czy zmianami w pogłowie zwierząt gospodarskich a wartością skupu produktów rolnych. W analizowanym okresie spadło w sposób istotny pogłowie trzody chlewnej (–44,1 sztuk/100 ha UR), przy umiarkowanym wzroście pogłowia bydła (+4,5 sztuk/100 ha UR), gdy natomiast wartość produkcji zwierzęcej wzrosła o 87,2%.

O opłacalności produkcji rolniczej przesądza wartość produkcji sprzedanej w stosunku do wartości zakupu towarów i usług. W omawianych latach były niekorzystne po stronie skupu produktów rolnych, za wyjątkiem produkcji roślinnej w 2010 r, kiedy wartość wyniosła 129,2 w stosunku do poprzedniego roku. Natomiast występuje zjawisko „nożyc cen” polegające na tym, że ceny środków produkcji rosły szybciej od cen produkcji sprzedawanej na rynek.

Tabela 7

Wskaźniki cen produktów rolnych sprzedawanych oraz cen towarów i usług zakupywanych przez gospodarstwa rolne (rok poprzedni = 100)

Wyszczególnienie	2002	2005	2009	2010
Produkty rolne sprzedane	92,6	97,9	97,9	112,1
– roślinne	99,8	94,8	88,7	129,2
– zwierzęce	88,8	99,7	103,7	102,0
Towary i usługi zakupywane	101,9	102,0	102,0	101,8
konsumpcyjne	101,3	102,1	103,0	102,2
– do bieżącej produkcji rolniczej	101,9	101,8	101,9	101,8
– inwestycyjne	102,5	106,8	102,3	101,2
Wskaźniki relacji cen („nożyce cen”) produktów rolnych sprzedawanych do towarów i usług zakupowych	90,9	96,0	96,0	110,1
Wskaźniki relacji cen produktów sprzedawanych do towarów i usług zakupywanych na cele bieżącej produkcji i inwestycje	90,8	96,0	96,1	110,2

Źródło: Powszechny Spis Rolny z 2002 i 2010 r.

Podsumowanie

W okresie lat 2002–2010 spadła liczba gospodarstw rolnych produkujących głównie na rynek z 43,3% w 2002 r. do 37,7% w 2010 r. Oznacza to, że rolników spełniających kryteria przedsiębiorców ubyło o 5,6 punktów procentowych. Dodatkowo zjawisko to należy rozpatrywać w obliczu ogólnego spadku liczby gospodarstw rolnych. Pozostałe gospodarstwa rolne pełnią funkcję bardziej egzystencjonalną i socjalną, jako miejsce bytowania rodziny, bez powiązania z rynkiem. Rolę przedsiębiorców ściśle powiązanych z rynkiem pełniły gospodarstwa duże obszarowe, w tym zwłaszcza gospodarstwa wielkoobszarowe. Tak więc przeważająca liczba gospodarstw rolnych występujących w naszym kraju produkowała głównie na własne potrzeby konsumpcyjne, przeznaczone na wewnętrzne gospodarstwa domowe, poza wyspecjalizowanymi małymi gospodarstwami związanymi z uprawami warzywnymi, sadami czy produkcją drobiarską.

Po wstąpieniu do Unii Europejskiej towarowość rolnictwa wyraźnie wzrosła, pozwalająca na zaspokojenie nie tylko potrzeb konsumpcyjnych kraju, a ponadto na przeznaczanie nadwyżek na eksport. Zmianie uległa struktura towarowej produkcji rolniczej, w kierunku przetwarzania produktów roślinnych na bardziej wartościowe produkty zwierzęce. Występowało zjawisko „nożyc cen” polegające na tym, że ceny środków produkcji rosły szybciej od cen produkcji sprzedawanej na rynek.

Literatura

- Budzinowski R., *Status prawny rolnika jako przedsiębiorcy*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2002, z. 3.
- Cele produkcji w gospodarstwach rolnych*, GUS, Warszawa 2004.
- Charakterystyka gospodarstw rolnych*, GUS, Warszawa 2012.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich*, GUS, Warszawa 2004.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa*, GUS, Warszawa, 2011.
- Seremak-Bulga J., *Zmiany cen i marż cenowych na poszczególnych poziomach podstawowych rynkach rolnych*, IERiGŻ, Pułtusk 2009.

Analysis of changes in commodity production in agriculture between 2002 and 2010.

Summary

The article discusses the trend of changes in the level of agricultural production that occurred between 2002 and 2010. The phenomenon analyzed against the background of the number of farms that play business functions. In the years 2002–2010 in the whole country there was an overall increase in the value of commodity production, which generally amounted to 86.7%, with a slightly higher increase in crop production (112.8%), in relation to animal production (70.3%). The provincial system has changed the structure of commercial agricultural production by reducing participation in the formation of agricultural production from 46.7% to 37.7%, with an increase in animal production from 53.3% to 62.3% (up 9.0 percentage points).

Yields of major crops and livestock density showed no correlation with the value of buying per 1 ha of agricultural land.

During the years 2002–2010 the number of farms producing mainly for the market decreased from 43.3% in 2002 to 37.7% in 2010. Specialized farms and larger-area farms play major role in agricultural market.

Keywords: commodity production, commodity structure of agricultural production, the value of agricultural products purchase.

Translated by Bartosz Mickiewicz